
**ՆԱԽԱԳԱՀԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԸ ՀՀ
ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԱԿԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ**

ՎԱՇԵ ՍՏԵՓԱՆՅԱՆ

Կիսանախագահական կառավարման ձևից խորհրդարանականի անցնելու անհրաժեշտությունը «Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական բարեփոխումների հայեցակարգ»-ում հիմնավորվում է կիսանախագահական կառավարման համակարգի պայմաններում իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման ոլորտում առկա հիմնախնդիրներով: Այդ խնդիրների մի զգալի մասի առկայությունը մեկնաբանվում է կիսանախագահական կառավարման համակարգում Հանրապետության նախագահի իրավական կարգավիճակի առանձնահատկություններով: Առանձնացվող խնդիրների մեծամասնությունը ուղղակի կամ միջնորդավորված ձևով առնչվում է հատկապես նախագահի իրավական կարգավիճակին: Հայեցակարգում մասնավորապես նշվում է՝

– Հանրապետության նախագահի և Ազգային ժողովի ոչ միաժամանակյա ընտրությունների պարագայում առաջնային մանդատ ունեցող երկու ինստիտուտները հայտնվում են հանրային վստահության տարբեր մակարդակներում, և խորհրդարանում Հանրապետության Նախագահին հարող մեծամասնության բացակայության պայմաններում և իրավամտաձողության ներկա դրսևորումների համատեքստում էապես մեծանում է քաղաքական ճգնաժամի ու առճակատման վտանգը,

– Ազգային ժողովում Հանրապետության նախագահի բացարձակ մեծամասնության¹ առկայության և ներխորհրդարանական հակակշիռների բացակայության պայմաններում մեծանում է քաղաքական մենիշխանության վտանգը,

– Հանրապետության նախագահի գործառույթների և լիազորությունների միջև ապահովված չէ անհրաժեշտ համամասնականությունը,

– առկա չէ Հանրապետության նախագահ-Ազգային ժողով, Հանրապետության նախագահ-կառավարություն փոխհարաբերություններում սահմանադրական լիազորությունների հարցով առաջացած վեճերի լուծման հստակ սահմանադրաիրավական կառուցակարգ,

¹ Հայեցակարգում օգտագործված՝ «նախագահի բացարձակ մեծամասնություն» հասկացությունը հայերեն չէ: Ճիշտ կլիներ օգտագործել «նախագահի կողմնակիցների կամ կուսակիցների բացարձակ մեծամասնություն» տարբերակը:

– գործադիր իշխանության ներքին երկվությունը՝ պայմանավորված Հանրապետության նախագահի և կառավարության գործառույթային լիազորություններով, բավարար չափով հստակեցված չէ, որի հետևանքով կառավարությունը ամբողջական ու համալիր պատասխանատվությամբ չի իրականացնում գործադիր իշխանությանը բնորոշ գործառույթները:

Այդպիսով, Հայաստանի Հանրապետությունում իշխանությունների բաժանման ու հավասարակշռման ոլորտում խնդրահարույց և ոչ կատարյալ լուծումների հանգեցնող՝ Հայեցակարգի ութ կետերում ձևակերպված հիմնախնդիրներից հինգում ուղղակիորեն հիշատակվում է Հանրապետության նախագահի ինստիտուտը, և խնդիրների առկայությունը բացատրվում է նախագահի սահմանադրական կարգավիճակի ամրագրման թերություններով: Եվս մեկ հիմնախնդիր, որի ձևակերպման մեջ թեկուզև ուղղակիորեն չի հիշատակվում նախագահի ինստիտուտը, նույնպես կապված է Հանրապետության նախագահի սահմանադրական կարգավիճակի հետ. իրավական պետության չափորոշիչներին համարժեք չի երաշխավորվում դատական իշխանության հակակշռող դերն իշխանության այլ ճյուղերին²: Հայեցակարգի հեղինակների կարծիքով, հենց կառավարման խորհրդարանական ձևն է ընձեռում քննարկվող և մի շարք այլ խնդիրների արդյունավետ և հետևողական լուծման հնարավորություններ³:

Ուստի խորհրդարանական կառավարման համակարգում Հայաստանի Հանրապետության նախագահի սահմանադրական կարգավիճակին առնչվող հիմնախնդիրների քննարկումը տեսական և գործնական առումով խիստ արդիական է:

Հանրապետության նախագահի կարգավիճակը և գործառույթները տեսականորեն պետք է ամրագրված լինեին փոփոխված Սահմանադրության՝ «Հանրապետության նախագահի կարգավիճակը և գործառույթները» վերտառությամբ 123 հոդվածում: Սակայն այդ հոդվածում Հանրապետության նախագահի կարգավիճակի վերաբերյալ ամրագրված է միայն մեկ դրույթ, որով նախագահին վերապահված է միայն մեկ գործառույթ:

Սահմանադրության 123 հոդվածի 1-ին մասում ամրագրված է միայն, որ «Հանրապետության նախագահը պետության գլուխն է»: Մինչդեռ իրավաբանական գրականության մեջ «կարգավիճակ» եզրույթը բնորոշվում է որպես մարմնի, կազմակերպության, պաշտոնատար անձի, անհատի նորմատիվ իրավական ակտերով սահմանված վիճակ: Կարգավիճակի միջուկն են կազմում տվյալ սուբյեկտի իրավունքները և պարտականությունները (լիազորությունները), ինչպես նաև իրավա-

² Տե՛ս «Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական բարեփոխումների հայեցակարգ», Եր., 2014, էջ 42-45:

³ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 47-52:

բանական պատասխանատվությունը⁴: Հետևաբար, Հանրապետության նախագահի կարգավիճակի բնորոշման համար անհրաժեշտ է բացահայտել նախագահի գործառույթները և այդ գործառույթների իրագործման նպատակով նրան վերապահված լիազորությունների համակարգը:

Սահմանադրության 123 հոդվածի 2-րդ մասով ամրագրված է Հանրապետության նախագահի միայն մեկ գործառույթ՝ «նախագահը հետևում է Սահմանադրության պահպանմանը»: Միննույն ժամանակ նույն հոդվածի 4-րդ մասով սահմանված է, որ Հանրապետության նախագահն «իր գործառույթներն իրականացնում է Սահմանադրությամբ սահմանված լիազորությունների միջոցով»: Սակայն Սահմանադրության տեքստում կամ Հայեցակարգում Հանրապետության նախագահի այլ գործառույթներ չեն հիշատակվում: Հատկանշական է, որ ՀՀ նախագահին առընթեր սահմանադրական բարեփոխումների մասնագիտական հանձնաժողովի անդամներ և խորհրդարանական կառավարման ձևի անցման հիմնական գաղափարախոսներ Վ. Պողոսյանի ու Ն. Սարգսյանի հեղինակած աշխատության մեջ նույնպես առանձնացվում է Հանրապետության նախագահի միայն մեկ, այսպես կոչված հիմնական՝ Սահմանադրության պահպանման գործառույթ⁵: Մինչդեռ Սահմանադրությամբ պետք է երաշխավորվի «գործառույթ-ինստիտուցիոնալ լիազորություններ» շղթայի ներդաշնակությունը⁶: Ավելացնենք, որ գործառույթների համակարգի բացակայությունը ըստ էության անիմաստ է դարձնում տվյալ պետաիրավական ինստիտուտի գոյությունը:

Իրավաբանական գրականության մեջ մշակված չէ «պետական մարմնի գործառույթներ» եզրույթի միասնական բնորոշում: Հիմնվելով «պետության գործառույթներ» եզրույթի առավել տարածված բնորոշման վրա, որի համաձայն՝ պետության գործառույթները նրա գործունեության հիմնական ուղղություններն են, որոնք արտահայտում են հասարակության կառավարման ոլորտում պետության էությունն ու սոցիալական նշանակությունը, նպատակները և խնդիրները⁷, պետական մարմնի գործառույթները կարելի է բնորոշել որպես այդ մարմնի գործունեության հիմնական ուղղություններ, որոնք արտահայտում են տվյալ մարմնի սոցիալ-նպատակային նշանակությունը, այդ մարմնի

⁴ Տե՛ս, օրինակ, «Конституционное право: Энцикл.словарь» (Отв. ред. и рук. авт. кол. Авакьян С. А.). М., 2001, էջ 559, **Варлен М. В.** Статус парламентария: теоретические проблемы. М., 2011, էջ 28-37, **Մ. Պողոսյան**, Ազգային ժողովի պատգամավորի կարգավիճակի իրավական կարգավորման հիմնախնդիրները Հայաստանի Հանրապետությունում: Բ. գ. թ. ատենախոսություն, Եր., 2013, էջ 15-18:

⁵ Տե՛ս **Վ. Պողոսյան, Ն. Սարգսյան**, Հայաստանի Հանրապետության 2015 թ. խմբագրությամբ Սահմանադրությունը. համառոտ պարզաբանումներ, Եր., 2016, էջ 127-128:

⁶ Տե՛ս «Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական բարեփոխումների հայեցակարգ», Եր., 2014, էջ 28:

⁷ Տե՛ս, օրինակ, **Алексеев С. С.** Право на пороге нового тысячелетия. М., 2000, էջ 113:

տեղն ու դերը պետական մարմինների համակարգում:

Հանրապետության նախագահի գործառույթների բացահայտումը (եթե դրանք առկա են) մեթոդաբանական տեսանկյունից թերևս հնարավոր կլինեն նախագահի սահմանադրորեն ամրագրված լիազորությունների համադրմամբ՝ նրա գործունեության հիմնական ուղղությունները բացահայտելու միջոցով: Սակայն փոփոխված Սահմանադրության տարբեր հոդվածներով ամրագրված են այնպիսի բազմաբնույթ և հասարակական ու պետական կյանքի տարբեր բնագավառներին առնչվող լիազորություններ, որ այդպիսի համադրումը և դրա հիման վրա նախագահի այլ գործառույթների բացահայտումը դառնում են անհնար:

Պետք է արձանագրել, որ Հանրապետության նախագահի լիազորությունների անհաջող ձևակերպումների հետևանքով Սահմանադրության տեքստում տեղ են գտել մի շարք հակասական կամ երկիմաստ լուծումներ:

Այսպես՝ Սահմանադրության 129 հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «Ազգային ժողովի ընդունած օրենքը Հանրապետության նախագահը ստորագրում և հրապարակում է քսանմեկօրյա ժամկետում կամ նույն ժամկետում դիմում է Սահմանադրական դատարան՝ Սահմանադրությանն օրենքի համապատասխանությունը որոշելու հարցով»: Նախ պետք է արձանագրել, որ իրավաստեղծ, մասնավորապես, օրենսդրական գործընթացը բաղկացած է մի քանի փուլից, և փաստաթուղթը դառնում է նորմատիվ իրավական ակտ (օրենք) միայն բոլոր փուլերը անցնելուց հետո: Սա համընդհանուր ճանաչում ունեցող իրավաբանական արսիոմա է: Տվյալ դեպքում օրենք է անվանվում մի փաստաթուղթ, որը դեռևս ստորագրված չէ, և հրապարակված չէ օրինագիծը: Ավելին՝ այդ փաստաթղթի սահմանադրականությունը ստուգելուց հետո՝ մինչև դրա հրապարակումը և ուժի մեջ մտնելը, կարող է Ազգային ժողովում դրա նոր քննարկման անհրաժեշտություն առաջանալ:

Դեռևս 1982 թ. հիմնավորել էինք «իրավաստեղծ մարմնի կամք» («նորմատիվ իրավական ակտի նախագիծ») և «պետական կամք» («նորմատիվ իրավական ակտ») եզրույթների տարանջատման անհրաժեշտությունը: Իրավաստեղծ մարմնի կամքը դեռևս պետական կամքի արտահայտություն չէ: Երբեմն կարող է անցնել բավականին երկար ժամանակ և առաջանալ նոր իրավաբանական փաստերի անհրաժեշտություն, որպեսզի իրավաստեղծ մարմնի կամքը պետական կամքի արտահայտության հատկանիշ ստանա⁸:

«Օրենք» և «օրինագիծ» եզրույթները նույնականացնելու հետևանքով Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական պրակտիկայում ներմուծվում է նոր կառուցակարգ՝ ուժի մեջ չմտած օրենք կոչվող օրինագծի նախնական սահմանադրական վերահսկողություն: Մին-

⁸ Մանրամասն տե՛ս **Степанян В. В.** Механизм выражения интересов в социалистическом праве // "Советское государство и право", 1982, № 5, էջ 54-55:

նույն ժամանակ, Մահմանադրության 169 հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ, 5-րդ, 7-րդ, 8-րդ, 10-րդ կետերի համաձայն՝ օրենքի սահմանադրականության հարցով Մահմանադրական դատարան կարող են դիմել նաև պատգամավորների ընդհանուր թվի առնվազն մեկ հինգերորդը, կառավարությունը և այլ սուբյեկտներ: Ակնհայտ է նաև, որ այս դեպքում արդեն սահմանված է հետագա սահմանադրական վերահսկողության կառուցակարգ՝ վերահսկողություն ուժի մեջ մտած օրենքների նկատմամբ: Ընդ որում՝ Մահմանադրության մեջ չկա որևէ վերապահում այն մասին, որ նախնական վերահսկողության ենթարկված օրենքները ենթակա չեն հետագա վերահսկողության: Ավելին՝ Մահմանադրության 129 հոդվածի 1-ին մասի և 169 հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետի բովանդակության համադրումից ստացվում է, որ Հանրապետության նախագահը մինչև օրենքի սահմանադրականության հարցով կարող է երկու անգամ դիմել Մահմանադրական դատարան՝ նախնական և հետագա վերահսկողության կարգով:

Մահմանադրության 139 հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ «Հանրապետության նախագահը Մահմանադրության 131-137 հոդվածներով, 155 հոդվածի 3-րդ մասով, 166 հոդվածի 3-րդ, 4-րդ, 6-րդ և 7-րդ մասերով սահմանված դեպքերում կարող է համապատասխան ակտը եռօրյա ժամկետում իր առարկություններով վերադարձնել առաջարկություն ներկայացնող կամ միջնորդությամբ դիմող մարմնին: Եթե իրավասու մարմինը չի ընդունում այդ առարկությունը, ապա Հանրապետության նախագահը ստորագրում է համապատասխան ակտը կամ դիմում է Մահմանադրական դատարան»: Նույն հոդվածի 3-րդ մասով սահմանված է. «Եթե Հանրապետության նախագահը չի կատարում սույն հոդվածի 2-րդ մասով սահմանված պահանջները, ապա համապատասխան ակտը ուժի մեջ է մտնում իրավունքի ուժով»: Այս կարգավորումները բավականին խնդրահարույց են:

Մահմանադրության 139 հոդվածի 2-րդ մասում հիշատակվող իրավադրույթներով ամրագրված են նախագահի լիազորությունների իրացման տարբեր ընթացակարգեր: Լիազորությունների մի մասը Հանրապետության նախագահը իրացնում է վարչապետի, կառավարության, Ազգային ժողովի կամ Բարձրագույն դատական խորհուրդի առաջարկությամբ: Թերևս ենթադրվում է, որ այս դեպքերում համապատասխան մարմինները իրենց առաջարկությունները ներկայացնում են նախագահի ակտի (ավելի ճիշտ՝ ակտի նախագծի) ձևով⁹:

Մինչդեռ Մահմանադրության 134 («Քաղաքացիության վերաբերյալ հարցերի լուծումը»), 135 («Ներում շնորհելը») և 136 («Պարգևատրումը և պատվավոր կոչումների շնորհումը») հոդվածներով նախատեսված լիազորությունները նախագահը իրացնում է «օրենքով սահ-

⁹ Իհարկե, իրավական որոշակիության սկզբունքը ենթադրում է, որ համապատասխան դրույթը պետք է ամրագրվեր Մահմանադրությամբ:

մանված դեպքերում և կարգով»: Բիարկե կարելի է ենթադրել, որ այս դեպքերում նույնպես օրենքով կարող է սահմանվել նախագահին ակտի ձևով առաջարկություններ ներկայացնելու մասին դրույթ և համապատասխան սուբյեկտների ցանկ: Մակայն այս դեպքում կստացվի, որ հարցերը փաստացի լուծվում են առաջարկություններ ներկայացնողների կամաարտահայտությամբ, այլ ոչ թե այն սուբյեկտի կամաարտահայտությամբ, որին դիմել են միջնորդությամբ, այսինքն՝ Հանրապետության նախագահի:

Առավել դժվար է մեկնաբանել այն իրավիճակը, որը ստեղծվում է Սահմանադրության 139 հոդվածով սահմանված ընթացակարգը՝ 132 հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով ամրագրված՝ նախագահի լիազորության (նախագահը կառավարության առաջարկությամբ կնքում է միջազգային պայմանագրեր) նկատմամբ կիրառելու դեպքում: Մինչդեռ 132 հոդվածով ուղղակի սահմանված է, որ նույն հոդվածի երկրորդ մասի դրույթները տարածվում են նաև այդ լիազորության վրա:

Միջազգային պայմանագրի կնքումը գործընթաց է, որը բաղկացած է մի շարք փուլերից՝ պայմանագրի տեքստի նախապատրաստում և ընդունում, պայմանագրի տեքստի նույնականության (աուտենտիկության) հավաստում, պայմանագրի ստորագրում, պայմանագրի պարտադիրության վերաբերյալ համաձայնության արտահայտում: Ընդամին՝ երկկողմ պայմանագրի տեքստը նախապատրաստվում է սովորական դիվանագիտական ուղիներով, իսկ բազմակողմ պայմանագրի տեքստը՝ միջազգային կոնֆերանսներում և միջազգային կազմակերպություններում պետությունների լիազորված ներկայացուցիչների բանակցությունների միջոցով¹⁰: Այսպիսով, միջազգային պայմանագրեր կնքելու նպատակով բանակցություններին, պայմանագրերի տեքստերի նախապատրաստմանը մասնակցում է և տեքստի նույնականությունը հավաստում է ոչ թե նախագահը, այլ, որպես կանոն, գործադիր իշխանությունը ներկայացնող լիազորված անձինք, որոնց նախագահը չի կարող տալ համապատասխան հանձնարարականներ: Հետևաբար, նախագահը կառավարության առաջարկությամբ կարող է միայն ստորագրել միջազգային պայմանագրերը:

Անհասկանալի է, թե ինչ ակտի ձևով է կառավարությունը նախագահին ներկայացնում միջազգային պայմանագիր կնքելու մասին առաջարկություն: Տեսականորեն կարելի է պատկերացնել երկու տարբերակ.

ա) կառավարությունը նախագահին ներկայացնում է հրամանագրի նախագիծ, որով նախատեսվում են միջազգային պայմանագրի կնքմանն ուղղված միջոցառումներ և տրվում են համապատասխան հանձնարարականներ հենց գործադիր իշխանության համակարգում

¹⁰ Մանրամասն տե՛ս Վ. Քոչարյան, Միջազգային իրավունք, Եր., 2002, էջ 105-112, «Международное право». М., 2016, էջ 250-236:

գտնվող պետական մարմիններին և պաշտոնատար անձանց,

բ) կառավարությունը նախագահին ներկայացնում է միջազգային պայմանագրի տեքստը, և եթե նախագահը չի կատարում 139 հոդվածի 2-րդ մասով սահմանված պահանջները, ապա պայմանագրի մյուս կողմը (կողմերը) պարզապես տեղեկացվում է, որ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության համաձայն՝ պայմանագիրը ստորագրված է համարվում իրավունքի ուժով:

Հետևաբար կարելի է միանշանակ արձանագրել, որ Սահմանադրության 139 հոդվածով սահմանված ընթացակարգը կիրառելի չէ 132 հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով ամրագրված նախագահի լիազորության նկատմամբ: Այստեղ առկա է սահմանադրական կարգավորման բաց քանի որ Սահմանադրությամբ սահմանված չէ նախագահի այդ լիազորության իրացման որևէ այլ ընթացակարգ:

Փոփոխված Սահմանադրությամբ ամրագրված Հանրապետության նախագահի լիազորությունների և դրանց իրականացման կառուցակարգերի վերլուծությունը անհրաժեշտաբար հանգեցնում է ընդհանուր տեսական բնույթի կարևոր հարցադրման՝ արդյո՞ք այդ հնարավորությունները պետաիշխանական լիազորություններ են: Պետական իշխանական լիազորությունների համար բնութագրական է այն, որ համապատասխան մարմինը կամ պաշտոնատար անձը՝ ա) օժտված է իրավունքով և պարտականությամբ՝ սեփական կամաարտահայտությամբ և պատասխանատվությամբ ընդունելու նորմատիվ կամ անհատական որոշումներ, որոնք պարտադիր են հասցեատեր ֆիզիկական և իրավաբանական բոլոր անձանց համար, բ) համոզելու և պետական հարկադրանք կիրառելու միջոցով ապահովում է իր որոշումների կատարումը: Մինչդեռ Սահմանադրությամբ ամրագրված Հանրապետության նախագահի լիազորությունների իրականացման ընթացակարգերը հանգեցնում են նրան, որ նախագահի լիազորությունների իրականացման գործընթացում նրա կամաարտահայտությունը և դիրքորոշումները որևէ նշանակություն չունեն: Ըստ էության՝ Հանրապետության նախագահի անունից որոշումներ են ընդունում նրան առաջարկություններ և միջնորդություններ ներկայացնող մարմինները, և համապատասխան որոշումները հենց այդ սուբյեկտների, այլ ոչ թե նախագահի կամաարտահայտության արդյունք են: Հենց այդ պատճառով Հանրապետության նախագահի լիազորությունների ուսումնասիրությամբ չի հաջողվում բացահայտել նրա գործառնությունները և դրա հիման վրա հստակեցնել նախագահի իրավական կարգավիճակը:

Խորհրդային հայտնի անեկդոտի օրինակով՝ նախագահը ունի բազմաթիվ իրավունքներ, բայց չի կարող անել ոչինչ: Ուստի նախագահի իրավական կարգավիճակի հիմնախնդիրները հետագա խոր ուսումնասիրությունների կարիք ունեն:

Բանալի բառեր – Մահմանադրություն, խորհրդարանական կառավարում, Հանրապետության նախագահ, իրավական կարգավիճակ, գործառույթներ, լիազորություններ

ВАГЕ СТЕПАНЯН – Правовой статус президента в системе парламентского правления РА. – Переход от полупрезидентской формы правления к парламентской в "Концепции конституционных преобразований РА" обосновывается проблемами в сфере разделения властей. Причём эти проблемы, по мнению авторов концепции, обусловлены особенностями правового статуса президента в системе полупрезидентской формы правления.

В статье рассматриваются особенности правового статуса президента при парламентском правлении в Армении. Анализ конституционных норм, закрепляющих полномочия президента, приводит к однозначному выводу, что он лишён собственных полномочий. Нормативные и индивидуальные акты президента фактически выражают не его волю, а тех субъектов, которые вносят соответствующие предложения и представления.

Ключевые слова: Конституция, парламентское правление, президент республики, правовой статус, функции, полномочия

VAHE STEPANYAN –The Legal Status of the President in the RA System of Parliamentary Government.– The transition from a semi-presidential form of government to a parliamentary one in the "Concept of Constitutional Restructuring of the Republic of Armenia" is justified by issues in the doctrine of separation and balancing of the powers. And these issues, according to the authors of the Concept, are primarily due to the peculiarities of the legal status of the president in the system of semi-presidential government.

The article examines the peculiarities of the legal status of the President in the system of the parliamentary government of the Republic of Armenia. The analysis of the constitutional norms envisaging the powers of the President of the Republic of Armenia, with the impregnability leads to the conclusion that the President is deprived of his own powers. The normative and individual acts of the President are in fact an expression not of his will, but of the will of those sub-entities who make appropriate proposals and representations.

Key words: Constitution, parliamentary government, President of the Republic, legal status, functions, powers